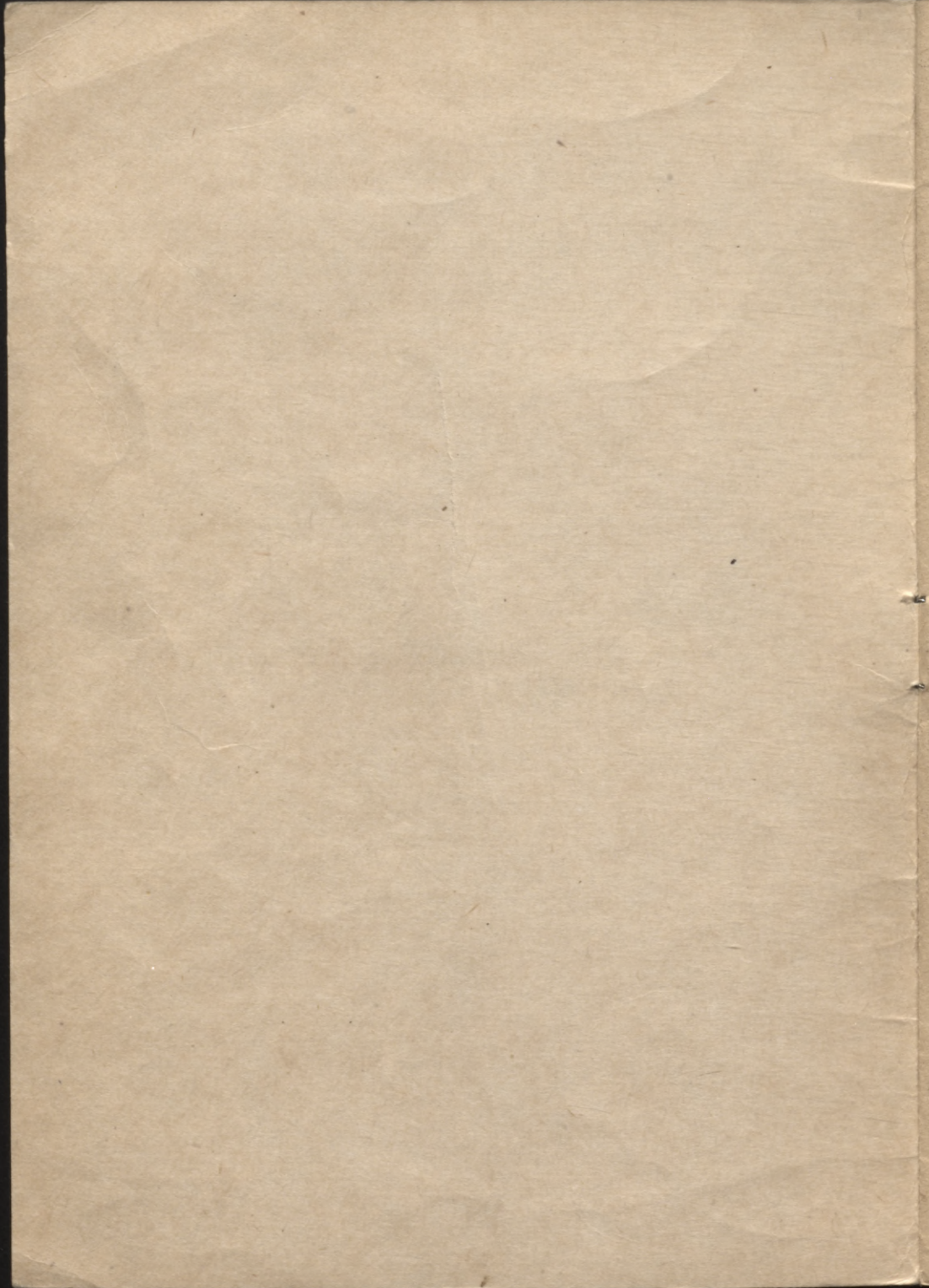

LATVIJAS REPUBLIKAS
VALSTS STATISTIKAS KOMITEJA
LATVIJAS STATISTIKAS INSTITŪTS

BRUNO MEŽGAILIS
ULDIS UŠACKIS

DEMOGRĀFISKIE PROCESI UN
TO PROGNOZES
ATJAUNOTĀ NEATKARĪGĀ LATVIJĀ

RĪGA, 1994

Katras normāli funkcionējošas sabiedrības (valsts) pamatos ir trīs savstarpēji saistītas un atkarīgas sfēras: cilvēki, daba un ekonomika. Ja kādā no šīm sfērām rodas kļūmes vai tās viena otru nebalsta, rītmiski, saliedēti nestrādās arī sabiedrība kopumā.

Latvijai pēc tās neatkarības atgūšanas daudz kas jāveido tik-pat kā no jauna. Bez ekonomikas sakārtošanas un dabas (augšnes, gaisa un ūdens) savešanas kārtībā nevarēs nodrošināt cilvēku nor-mālu attīstību.

Lai cik svarīga cilvēku vajadzību apmierināšanai nebūtu ekonomika un daba, tās ir speciāla pētījuma jomas. Šī darba centrā likts mūsu valsts cilvēku kopums - iedzīvotāji. Dažādu iemeslu dēļ iedzi-votājus veidojošie demogrāfiskie procesi ir izmainījušies. Veidojas jauns demogrāfiskais modelis, atbilstošs vietējām vajadzībām un iespējām, taču neizsīdzot arī tradīcijas. Arī demogrāfijā daudz kas jāveido no jauna.

Latvija nav tikai atjaunota formāli, juridiski, tā atjaunota politiski: darbojas 5. Saeima, izveidots un strādā Ministru kabinets. Latvija nostiprinās finansiāli - stabili funkcionē lats, nostiprinās arī valsts saimniecība, sekmīgi, varbūt nedaudz par lēnu, bet noris privatizācijas process.

Uz šī samērā cerīgā Latvijas tālākās attīstības fona krasi kontrastē tie procesi, kas neatkarības apstākļos norisinās demogrāfijā. Ja par samērā adekvātu var uzskatīt starpvalstu migrāciju, tad dabiskā kustība, ģimeņu veidošanās un iziršanas procesi asi disharmonē ar samērā labvēlīgo valsts kopējo ievirzi pēdējā laikā.

Neradot nosacījumus, kas veicinātu demogrāfisko procesu labvēlīgu norisi, nevar cerēt uz valsts nostiprināšanos kopumā.

Jaunizveidotajām valsts institūcijām, līdz ar visu pārējo valstisko jautājumu risināšanu, pietiekama uzmanība jāvelta demogrāfisko procesu norisei Latvijā.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā notiekošo politisko, saimniecisko u.c. izmaiņu rezultātā iezīmējas arī demogrāfiskās pārmaiņas. Notiek pāreja no demogrāfiskā modeļa, kāds Latvijā izveidojās, kad tā atradās impērijas sastāvā un ietekmē, uz, jācer, demogrāfisko modeli, kāds izveidojies Eiropas ziemeļrietumdaļā. Latvija pieder šai Eiropas daļai ne tikai ģeogrāfiski, bet, lielā mērā, arī pēc šavas demogrāfiskās uzvedības.

Lai varētu izsekot pārmaiņām demogrāfiskajos procesos, kādi Latvijā notiek pēc tās neatkarības atjaunošanas, apskatu sāksim ar 1990. gadu, kad 1. maijā Augstākā Padome pieņēma Neatkarības deklarāciju. To pieņemsim par bāzes, salīdzināmo gadu, t.i. gadu pirms neatkarības pasludināšanas (1991. gada 21. augustā).

Demogrāfiskais modelis veidojas no dažādiem demogrāfisko procesu (dabiskās kustības un migrācijas) un sastāva (strukturās) komponentiem, kas visi kopā veido rādītāju sistēmas rezultātu konkrēta demogrāfiskā modeļa iztaiksmē.

Izsekojot pārejai no vienas demogrāfiskās sistēmas (modeļa) uz nākošo, jāņem vērā tagadējais savdabīgais Latvijas iedzīvotāju sastāvs, īpaši etniskais sastāvs.

Demogrāfiskās statistikas dati rāda, ka pārejas periodā Latvijā katrs te dzīvojošais etnoss raksturojas ar tam savdabīgu demogrāfisko uzvedību.

Noteicošā loma La.vijas demogrāfisko procesu veidošanā ir diviem te dzīvojošajiem lielākajiem etnosiem - latviešiem un krieviem. 1989. gada tautas skaitīšanas dati rāda, ka Latvijā dzīvoja 1388 tūkst. jeb 52,0% latviešu un 905 tūkst. jeb 34,0% krievu. Tātad abi šie etnosi veido noteicošo iedzīvotāju kopskaitu - 86,0% - un no šo etnosu demogrāfiskajiem procesiem un to izmaiņām valsts demogrāfiskā situācija atkarīga visvairāk.

21-14-15
0305065728

Jau sen konstatēts, ka demogrāfiskie procesi ir politisko un sociālekonomisko apstākļu determināti, t.i. no pēdējiem atkarīgi.

Tā kā sociālekonomiskie (arī politiskie) apstākļi ir primāri, bet demogrāfiskie procesi sekundāri, tad pēdējie parasti atpaliek (seko) ar zināmu laika intervālu.

Demogrāfisko procesu norisei piemīt zināma inerce. Šie procesi uzsāktu virzienu un gaitu parasti nemaina arī tad, ja sociālekonomiskie apstākļi jau izmainījušies. Demogrāfiskiem procesiem raksturīga tradīciju (ierašu) saglabāšana.

Ņemot vērā šos demogrāfiskās teorijas un prakses apsvērumus, jānovērtē Latvijas neatkarības apstākļos notikušais un uz tā pamata jāprognozē sagaidāmais demogrāfisko procesu norisē.

Jebkuras sabiedrības, valsts demogrāfiskās situācijas novērtēšanā jārēķinās ar iedzīvotāju dzimumvecumsastāvu, to izvietojumu pilsētās, laukos. Katram iedzīvotāju dzimumam, vecumam, pilsētniekiem, lauciniekiem piemīt savi demogrāfiskie raksturojumi (dzimstība, mirstība, migrācija u.c.).

Latvijas demogrāfiskajā situācijā bez minētajām iedzīvotāju kategorijām atšķirīgi demogrāfiskie raksturojumi ir dažādiem te atrodošajiem etnosiem. Pat ne tik daudz etnosiem kā tādiem (ar to cilvēciskajām īpašībām), kā atkarībā no to statusa šeit Latvijā. Lieta tāda, ka šeit pēckara laikā iebraukušie citu etnosu pārstāvji

(un to īpatsvars sastāda turpat pusi visu iedzīvotāju) labi apzinās savu "nelegālo situāciju". Tas viņos rada nedrošību un neticību ilgstošai šāda stāvokļa saglabāšanai. Šī pēckara iebraucēju (un viņu pēcteču) nedrošība par savu nākotni šeit rēļēti izpaužas viņu demogrāfiskajā uzvedībā, sākot ar latviešu tautas Trešo atmodu (ar 1988. gadu).

Pāreja no vienas politiskās un sociālekonomiskās sistēmas (impērijas sastāvā) uz citu, demokrātisku uz tirgus ekonomiku balstītu politisko sistēmu nevarēja neradīt dzīves līmeņa krišanos. Tas ietekmēja demogrāfisko procesu norisi arī pamattautai - latviešiem. Taču cittautiešiem, bez šīm saprotamajām ekonomiskajām grūtībām, pievienojas vēl viņu "bezgarantijas statuss" Latvijā. Tas viņus satrauc daudz vairāk nekā pārejošās ekonomiskās grūtības, kuras jāpārdzīvo visiem te dzīvojošajiem.

Šim darbam esam iecerējuši divus uzdevumus:

1) raksturot demogrāfisko procesu norisi un to izmaiņas Latvijā neatkarības apstākļos;

2) mēģināt ieskatīties kaut nedaudz uz priekšu un ieskicēt laiku, kad beigsies (vai tuvosies beigām) šis demogrāfiskais pārejas periods.

Lai šos uzdevumus veiktu, mēģinājām novērtēt situāciju pēc 1990. gada un prognozēt to vismaz tuvākajiem 2 - 3 gadiem.

Metodisku apsvērumu dēļ ņemti visi Latvijā dzīvojošie iedzīvotāji kopā un to vidū divi lielākie etnosi - latvieši un krievi. Pirmais no tiem pārstāv etnosu, kuram savā dzimtenē jāveido te notiekošās politiskās un sociālekonomiskās pārmaiņas. Viņiem citur nav kur doties.

Otrais etnoss - krievi - izvēlēti kā lielākā pēckara periodā skaitliski visvairāk izaugusi jauzu grupa, kura "vainojama" pie radušās nenormālās etniskās situācijas Latvijā. Lielākā krievu daļa to arī apzinās. Ja arī viņi to atklāti nepauz, demogrāfisko procesu norisē Latvijā tas raksturojas jo spilgti praktiski turpat visos galvenajos dabiskās kustības un migrācijas rādītājos. Ne jau pārejošās ekonomiskās grūtības tā deformējušas krievu

demogrāfisko uzvedību Latvijā pēdējos gados. To pamatojums galvenokārt meklējams psiholoģiskos motīvos.

Zinot demogrāfisko procesu saistību ar sociālekonomiskajiem apstākļiem, var rēķināties, ka, stabilizējoties ekonomiskajai situācijai Latvijā (varbūt pat tuvākajā perspektīvā), varētu gaidīt arī demogrāfisko procesu ievirzi normālākās slīdēs. Taču, ņemot vērā cītautiešu lielo īpatsvaru Latvijā, prognozēt viņu demogrāfisko uzvedību (kaut vai tuvākajam laikam) samērā grūti. Tā vairāk saistīta ar politisko un ekonomisko situāciju ne tik daudz Latvijā, kā Krievijā un citās šo etnosu valstīs. Tas nozīmē risināt uzdevumu ar pārāk daudz nezināmajiem.

Un tomēr bez prognozēm demogrāfijā iztikt nevar. Nevar dzīvot bez ieskata kaut vai tuvākajā nākotnē. Tas nepieciešams ne tik daudz pašai demogrāfijai kā citām ar dzīvi un saimniecību saistītajām nozarēm (ekonomikai, dabai).

Prognozes var būt dažādas: vairāk vai mazāk drosmīgas (riskantas). Tās var balstīties gan uz dažādām zinātnes nozarēm (varbūt arī uz astroloģiju?), vai arī, izmantojot katra prognozētāja personisko pieredzi un intūciju. (Tādas prognozes īpaši sevi attaisno situācijās līdzīgās tai, kāda tagad izveidojusies Latvijā).

Kad un kā, kādos līmeņos stabilizēsies dažādie demogrāfiskie procesi, garantijas nevar dot ne vissarežģītākās matemātiskās (kibernētiskās), ne socioloģisko pētījumu metodes.

Arī mēs, nedodot simtprocentīgas garantijas prognozes un gaidāmo faktisko datu identitātei, mēģināsim prognozēt demogrāfisko procesu norisi ne sevišķi tālam periodam (līdz 1995. gadam), lietojot ekspertu vērtējumu un statistiskās metodes. Šajā gadījumā neder ne ekstrapolācijas, ne dažādas vidējn metodes, jo demogrāfisko izmaiņu process turpinās bez pazīmēm uz stabilizāciju.

Nelabvēlīgā demogrāfiskā situācija, kas veidojas atjaunotās neatkarīgās Latvijas pirmajos gados, prasa izdarīt secinājumus par tiem un ieskicēt kaut vai tuvāko perspektīvu.

To, ka vēl 1993. gadā turpināsies vairākos iepriekšējos gados iesākušies procesi, varēja jau paredzēt. 1993. gada pirmā puse liecināja, ka sāktajā virzienā attīstījās visi galvenie demogrāfiskie procesi ar nedaudz mainītiem tempiem. Tam arī bija savs pamats.

Visumā 1993. gads finansu un saimnieciskajā dzīvē beidzās ar zināmu stabilizāciju. Jau pārskrējis lielais inflācijas vilnis, mitējusies straujā cenu kāpšana. Taču ražošanas samazināšanās, īpaši rūpniecībā, vēl turpinās, aug bezdarbnieku skaits un īpatsvars. Šie procesi vēl nav apturēti.

Var sagaidīt, ka 1994. gads gan vēl nebūs saimnieciskās rosības nopietns sākums, bet, jādomā, tas vairs nebūs tālākas ekonomiskās lejupslīdes turpinājums. Tas var būt zināms nogaidīšanas, sagatavošanas periods saimnieciskai atdzimšanai. Pat, ja optimiski pieļaujam, ka šajā gadā jau varētu ekonomikā uz kaut ko pozitīvāku cerēt, grūti sagaidīt, ka tas būtiski varētu izmaiņīt uz labo pusi demogrāfisko procesu norisi.

Kaut arī saimnieciskai dzīvei ir primārā un demogrāfiskiem procesiem sekundārā loma, sinhroni, automātiski šie procesi nenotiek. Skaidrs, ka to, kādi procesi demogrāfijā notiek tagad, kaut vai 5 gadus atpakaļ neviens pat iedomāties nevarēja.

Riska pakāpi apzinoties, mēģinājām, izejot no priekšstatiem, tagad ieskicēt to, kas varētu būt 1994. un 1995. gadā.

Prognozēm 1994. gadam principā saglabātas tendences, kas iezīmējās 1991. - 1993. gadā. Taču, ņemot vērā zināmu ekonomisko stabilizāciju Latvijā, attīstības tempi

negatīvā virzienā demogrāfiskajiem procesiem var palēnināties. Izņēmumu var gaidīt no migrācijas. To var prognozēt tikai aptuveni.

Dzimstība krasi samazinās

Dzimstības līmenis Latvijā nekad nav bijis pietiekami augsts, lai tas nodrošinātu normālu paaudžu maiņu. Tas nebija augsts visos pēckara (no 1946. gada) gados. Taču 1986. - 1987. gados Latvijā piedzima ap 42 tūkst. bērnu. Pēc tam notika samērā strauja un sistemātiska dzimušo skaita samazināšanās. 1993. gadā vairs piedzima tikai 26,8 tūkst. bērnu.

Ņemot vērā jau tā nepietiekamo dzimušo bērnu skaitu Latvijā vispār un negatīvās tendences īpaši pēdējos gados, dzimstības samazināšanos jānobremzē jau turpmākajā laikā. Taču ar to samierināties nedrīkst. Jāveic pasākumi, lai ģimenes varētu atļauties audzināt tādu bērnu skaitu, kas nodrošinātu tautas skaitlisko palielināšanos. Neatkarības apstākļos tas ir viens no svarīgākajiem valstiskajiem pasākumiem Latvijā.

Ikkatras valsts pienākums ir rūpēties par tās iedzīvotāju skaita papildināšanu ar jaundzimušajiem. Sevšķi par to jā rūpējas tādai nelielai valstij kā Latvija un sevišķi tādai stipri paplūcinātai tautai kā latvieši. Bez pietiekami liela bērnu skaita, pietiekami augstas dzimstības nebūs ne valsts, ne tautas nākotnes.

Dzimušo skaita ziņā atjaunotās valsts sākums veidojas grūti. Viss jāsāk no jauna. Pārveidojumi politikā un ekonomikā noris sarežģīti, materiālās labklājības līmenis nav pietiekams. Ģimenes nevar atļauties veidot pietiekami lielu bērnu pulciņu.

Tā vietā, lai dzimstība augtu, tā kritas. Dzimušo skaits samazinās kā valsti kopumā tā arī pamattautai. To rāda 1. tabula.

1. tabula
Dzimušo skaita dinamika 1990.-1993.gadā un prognoze
1994.-1995.gadam

Gadi	Skaitis	%	no tā			
			latvieši		krievi	
			skaitis	%	skaitis	%
1990	37918	100	21438	100	10910	100
1991	34633	91	20107	93	9716	89
1992	31569	83	19418	91	8292	76
1993	26750	71	17256	80	6455	59
1994	23500	62	16000	75	4700	43
(prognoze)						
1995	22500	59	15500	72	4400	40
(prognoze)						

Līdz šim dzimušo skaita krišanās nav gan bijusi katastrofiska, taču valsti ik gadus dzimušo skaits samazinās par vairāk nekā trīs tūkstošiem, t.i. ap 10 procentu punktiem gadā. Tas jau tā zemo dzimstības līmeni - 14,2% 1990. gadā - pzemina uz 13,0% 1991. gadā, 10,3% 1993.gadā. Sagaidāms tālāks dzimstības līmeņa kritums. Dzimušo skaits jau kļuvis mazāks nekā valsti mirušo skaits, pie tam 1993.gadā - jau par 12,4 tūkst. cilvēku.

Crūti prognozēt kā valsti veidosies dzimstība, dzimušo skaits turpmākajos gados. Tā kā Latvijā turpat puse iedzīvotāju (48%) ir cittautieši un viņu dzimstības līmenis kritas

straujāk par latviešiem, sarežģīti paredzēt kāda būs viņu demogrāfiskā uzvedība turpmāk. To jau redzam no dzimušo skaita samazināšanās krieviem. Ar 34,0% īpatsvaru visu Latvijas iedzīvotāju skaitā viņiem 1990. gadā piedzima 30,3% no visiem te dzimušajiem, bet 1992.gadā - vairs 24,2%, vai samazināšanās par 29 procentu punktiem. Prognozējams, ka šī tendence saglabāsies arī tuvākajos gados.

Arī latviešu dzimstības līmenis nekad nav bijis augsts, neatkarības gados tas krities par 10 procentu punktiem līdz 1993.gadam. Taču no visiem valstī dzimušajiem latvieši 1990. gadā veidoja 56,5% un 1993. gadā - 64,4%. Tātad uz kopējā dzimstības pazemināšanās fona dzimušo latviešu īpatsvars nedaudz audzis.

Dzimušo skaita ziņā Latvijā situācija veidojas tādējādi, ka tālākajā perspektīvā dzimušo skaits galvenokārt varētu augt uz latviešu rēķina. Zinot un sajūtot reālo situāciju dzimstības jomā Latvijā tālākajā perspektīvā, latviešu ģimenēm būtu jāorientējas uz trīs bērniem. Mazāks bērnu skaits ģimenēs neļaus ne aizpildīt

to robu, kas latviešu tautai radies padomju varas gados, ne domāt par savas valsts pietiekami lielu iedzīvotāju skaitu nākotnē. Taš periods, kad varējām vairāk skatīties uz citu izricību savā zemē, liekas, jau pieder vēsturei. Jārēķinās tikai ar savām spējām un saprātu.

Taču 1993. un 1994. gadā dzimušo skaits vēl turpinās samazināties kā krieviem tā arī latviešiem.

1994. gadā dzimušo skaitu var gaidīt mazāku, nekā tas bija 1991. - 1993. gadā. Kaut arī prognozes liecina, ka 1993. gads bija pēdējais tik straujas samazināšanas gads, dzimstības samazināšanās turpināsies vēl arī 1994. gadā, bet ne vairs tik strauji. Īpaši var sagaidīt, ka latviešu dzimstība sāks stabilizēties, kaut arī vēl samērā zemā līmenī.

Mirušo skaits palielinās

Ar zemu mirstības līmeni Latvija nav varējusi lepoties nekad. Tā galvenais iemesls bijis novecojušais iedzīvotāju vecumsastāvs. Taču mirstības līmeni veido ne jau tikai vecumsastāvs, pie tam tas neizmainās pārāk strauji. Lielā mērā mirstību ietekmē reālie sociālekonomiskie apstākļi.

Mirstībai Latvijā pēdējos gados ir tendence augt. Ja 1987. -1989. gadā Latvijā gadā vidēji nomira ap 32 tūkst. cilvēku, tad, mirstībai augot, 1992. gadā nomira 35,4 tūkst. cilvēku, bet 1993. gadā - 39,2 tūkst. cilvēki.

Mirstības paaugstināšanās tendence jāaptur. Tas ir kā mūsu veselības aizsardzības uzdevums, tā arī katra cilvēka pienākums pret savu veselību. Veselības aprūpei jāvelta daudz lielāka vērība kā no medicīnas iestāžu, tā no pašu iedzīvotāju puses.

Savdabīga Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas veidojās mirstības rādītāju dinamika. Ja vēl var saprast, ka politiskās nedrošības un ekonomiskās lejupslīdes dēļ samazinās dzimušo skaits, tad nav bijis tā, ka cilvēkiem būtu bijis jāmirst bada vai karadarbības dēļ.

Un tomēr, jau tā samērā augstais mirstības biežums pēdējos gados turpina pieaugt, it īpaši 1993. gadā. (skat.2. tabulu).

2. tabula
Miruso skaits un sadalījums pa skaitliski
lielākajām tautībām

Gadi	Skaits	%	no tā			
			latvieši		krievi	
			skaits	%	skaits	%
1990	34612	100	19892	100	10003	100
1991	34749	100	19797	100	10261	103
1992	35420	102	20002	101	10825	108
1993	39197	113	21685	109	11894	119
1994	39000	113	22330	112	10800	108
(prognoze)						
1995	39500	114	22500	113	10800	108
(prognoze)						

Miruso skaita pieaugums Latvijā šajos gados, kā redzams no tabulas, sasniedzis gandrīz 5 tūkstošus cilvēku. Tas vairāk nav attaisnojams, jo zinām, ka kopējais valsts iedzīvotāju skaits šajos gados samazinājies par vairākiem desmit tūkstošiem cilvēku.

Sakarā ar to, ka latviešiem relatīvi vairāk veco cilvēku, nekā tiem etnosiem, kuri te nav dzimuši, bet pārnākuši uz dzīvi pēckara laikā, latviešu mirstības intensitāte relatīvi augstāka. Tā 1993.gadā no visiem mirušajiem latvieši sastāda 53,2%, kamēr ar jaunāku vecumsastāvu te esošie krievi veido 30% (mazāk par savu ipatsvaru iedzīvotāju skaitā).

Mirstības statistikas savdabība parādās arī tajā apstākli, ka pamattautas mirušo skaits audzis nedaudz mazākiem tempiem un ir mazāks nekā pieaugums valsti kopumā. Tajā pat laikā krievu mirstības intensitāte krietni lielāka par latviešiem un visiem valsts iedzīvotājiem kopā ņemot. Un tas, neraugoties uz to, ka krievu vecum-struktūra ir relatīvi jaunāka nekā latviešiem. Acīmredzot ir virkne faktoru, kas tomēr veicina mirstības intensitātes paaugstināšanos arī jaunāko gadagājumu cilvēkiem.

Mirstības līmenis Latvijā jāpazemina. Te nebūt netiek izmantotas tās potenciālās iespējas, ko var nodrošināt medicīnas kvalitātes uzlabošana un modernāko iekārtu un ārstniecisko līdzekļu iegāde no Rietumvalstīm, kur šajā ziņā sasniegts augsts līmenis. Arī ārvalstu humānā palīdzība bieži vien tiek izmantota neefektīvi.

Par savu veselību vairāk jā rūpējas arī pašiem iedzīvotājiem. Te darāmā vēl daudz.

Kā rāda dati par 1994. gada pirmo ceturksni, tad salīdzinājumā ar iepriekšējā gada attiecīgo periodu mirušo skaits ir audzis. Ja šis process turpināsies arī līdz gada beigām, tad mirstības apjoms būs krietni lielāks par dzimušajiem. Tautas izmiršanas process, lai arī sāpīgi to konstatēt, turpinās.

Arī latviešiem var pieaugt mirstība tuvākajos gados, bet nedaudz mazākos tempos kā tas sagaidāms otrai lielākajai etniskajai grupai - krieviem.

Iedzīvotāju dzīves līmeņa un veselības aprūpes pasliktināšanās, ne vienmēr attaisnojams šīs sistēmas reorganizācijas, nepietiekamā budžeta līdzekļu iedale ir galvenie iemesli samērā straujajam mirstības kāpumam. Tikai, tiekot galā ar šīm problēmām valstī, būs likts pamats mirstības samazināšanai.

Samazinājums nomaina pieaugumu

Latvijā iedzīvotāju dabiskais pieaugums visus pēckara gadus bija neliels, taču pozitīvs. Tā 1986. - 1987. gadā iedzīvotāju skaits ar dabisko kustību (dzimstības pārsvaru pār mirstību) gadā vidēji palielinājās par apmēram 10 tūkst. cilvēku, t.i. vidēji 4 cilvēki uz 1000 iedzīvotājiem.

Jau ar 1991. gadu, bet it sevišķi 1993. gadā, nomirušo skaits bija lielāks nekā piedzimušo, kas liecina par depopulāciju.

Zinot sarežģīto Latvijas etnodemogrāfisko situāciju, neatkarības apstākļos jādara viss, lai palielinātu pamattautības cilvēku skaitu. Nav lielas cerības to nodrošināt ar latviešu reemigrāciju no ārzemēm. Protams, ka arī tas var papildināt latviešu skaitu Latvijā. Taču vairāk cerības nākotnē jāliek uz latviešu skaita palielināšanos ar ikgadēju dabisko pieaugumu. Tāpēc signāls, ka samazinās latviešu skaits viņu etniskajā teritorijā, jāvērtē kā visādā ziņā negatīvs. Saskaņoties ar nelabvēlīgām tendencēm ekonomiskajā dzīvē un nevarot tās tūlīt novērst, no attiecīgu instanču rēdzēs lauka izlaista demogrāfija. Tāda politika var radīt grūti labojamas negatīvas sekas nākamajās paaudzēs.

Dabisko pieaugumu Latvijā nomainījis dabiskais iedzīvotāju skaita samazinājums. Tāds pavērsiens cilvēku dabiskajā kustībā, kaut gan nepatīkams, taču ne negaidīts. To veidoja dzimušo skaita krišanās un mirušo palielināšanās.

Izmaiņas, kas veidojušās dabiskās kustības rezultātā Latvijā kopumā un tās lielākajiem etnosiem, redzamas 3. tabulā.

3. tabula
Iedzīvotāju dabiskais pieaugums, samazinājums Latvijā

Gadi	Skaits	%	no tā			
			latvieši		krievi	
			skaits	%	skaits	%
1990	3306	100	1546	100	907	100
1991	-116	-3	310	20	-545	-60
1992	-3851	-116	-584	-38	-2533	-279
1993	-12438	-376	-4429	-286	-5399	-595
1994	-15500	-469	-6330	-409	-6100	-673
(prognoze)						
1995	-17000	-514	-7000	-453	-6400	-706
(prognoze)						

Ja Latvijā 1990. gadā, kā redzams no tabulas datiem, bija, kaut neliels, iedzīvotāju dabiskais pieaugums (3,3 tūkst. cilvēku), tad pēc šī gada vērojams dabiskais pieaugums ar minus zīmi. Tas veidojas ar mirstības kāpumu, bet, galvenokārt, ar dzimušo skaita kritumu.

Depopulācija jebkurai valstij, sevišķi nelielai, miera apstākļos ne tikai nav vēlama, bet ir pat bīstama. Pamattautas cilvēku skaita pieaugums tādā mazskaitliskā valstī, kā Latvija uzskatāms par vienu no svarīgākajiem valsts uzdevumiem.

Šajā sakarībā jāveic samērā steidzīgi pasākumi, jo faktiskā situācija 1993. gadā un prognozes uz 1994. gadu rāda, ka stāvoklis šajā ziņā pats no sevis neuzlabosies.

Dzimušo un mirušo skaita starpība ir viens no svarīgākajiem iedzīvotāju atražošanas (atjaunotnes) rādītājiem. Negatīvs dabiskais pieaugums vairāku gadu garumā ir iztekmīgs slimā demogrāfiskā organisma simptoms. Jo ilgāk šis process turpinās, jo

dziļākā krīzē slīgst demogrāfiskie procesi kopumā. Parasti tas raksturīgs kā karu un dziļu sabiedrisko satricinājumu pavadoņi.

Zinot Latvijas sarežģīto etnisko situāciju nevarētu būt iebildumu pret zināmas daļas citu etnosu pārstāvju skaita samazinājumu uz emigrācijas faktora rēķina.

Laulībā stājas mazāk

Astoņdesmitajos gados Latvijā laulībā stājas pa 9 - 10 pāru, rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem vai ap 25 tūkst. laulību gadā. Pēdējos gados laulāto pāru skaits sāk samazināties. Arī tas jāsaista ar kardinālajām politiskajām un ekonomiskajām pārmaiņām Latvijas dzīvē.

90. gadu sākumā, kas sakrita ar neatkarības atjaunošanos, dzīve kļuva dārgāka, notika lielas pārmaiņas tautsaimniecības struktūrā, cilvēkiem arī psiholoģiski kļuva grūtāk. Stājoties laulībā bija vairāk jāsadurās ar dažādām materiālās un morālās dabas grūtībām.

Lielas pārmaiņas lika cilvēkiem daudz apdomīgāk izvēlēties sev dzīvesdraugu un uzņemties ar šo soli saistīto atbildību. Daļēji izmainījusies "mode" stāties laulībā agras jaunības gados (pirms 20 gadu vecuma).

Tā vai citādāk sarežģītie sociālekonomiskie un morāli psiholoģiskie apstākļi acinredzot radīja situāciju, kas lika daudziem potenciāliem pāriem stāšanās laulībā vismaz uz kādu laiku atlikt. Grūti prognozēt, vai šī tendence ir īslaicīga, vai laulību iepriekšējais biežums atkal atjaunosies. Arī Latvijā, sekojot Rietumeiropas valstu paraugam, izplatību gūst konvencionālās laulības, kad kopdzīve netiek juridiski reģistrēta.

Lai gan sabiedrība vairāk seko valstī esošajam dzimstības, dabiskā pieauguma līmenim, tā izmaiņām, īstenībā dabiskajā kustībā izšķirošo lomu spēlē noslēgtās laulības, to skaits, biežums. Bērni savā vairumā (pāri 80%) dzimst juridiski reģistrētajās laulībās. Arī šķirušos skaits, šķiršanās intensitāte atkarīga no laulību skaita, to stabilitātes.

4. tabula

Laulības un to sadalījums pēc vira tautības

Gadi	Skaits	%	no tām			
			latvieši		krievi	
			skaits	%	skaits	%
1990	23619	100	11493	100	8233	100
1991	22337	95	11092	97	7750	94
1992	18906	80	9432	82	6614	80
1993	14595	62	7678	67	4860	59
1994	11000	47	5890	51	4000	48
(prognoze)						
1995	10800	46	5500	48	3800	46
(prognoze)						

Latvijā neatkarības apstākļos tiek noslēgts mazāk laulību nekā agrāk, pie tam ar katru gadu to skaits samazinās (skat.4.tabulu).

Jo vairāk cilvēki stāties laulībā, jo vairāk dzims bērnu, jo attiecīgi zemāka būs šķiršanās pakāpe.

Noslēgto laulību skaits, to izmaiņas atkarīgas gan no attiecīgā vecuma cilvēku skaita, gan no apstākļiem, kas tos pamudina vai kavē stāties laulībā.

Tā kā laulībā stājas ne jau visi attiecīgu vecumu sasniegušie jaunieši, savukārt to dara arī vecāko gadagājumu cilvēki, stājoties atkārtotās laulībās, tad laulājamo kontingents nav tikai cilvēku vecumstruktūras nosacīts. Liela nozīme ir sabiedrībā valdošajam noskaņojumam, sadzīves apstākļiem.

Situācija pēc impērijas sabrukuma, pāreja no administratīvās uz tirgus ekonomiku radīja dzīves līmeņa pazemināšanos. Tas tad arī, liekas, ir galvenais iemesls tam, ka pēdējos gados cilvēki retāk stājas laulībā.

Laulību skaits samazinās kā Latvijas iedzīvotājiem kopumā, tā abiem lielākajiem etnosiem apmēram vienādās tempos. 1993. gadā reģistrēto laulību skaits bija par 1/5 mazāks nekā 1990. gadā. Neskatoties uz laulību skaita straujo krišanos pēdējos gados, proporcijas starp abiem lielākajiem etnosiem praktiski nav mainījušās.

Tas nozīmē, ka šajā ziņā visu etnosu cilvēki Latvijā izmainījuši laulībā stāšanās intensitāti apmēram vienādās proporcijās. Jauniešu vidū notiek arī zināma priekšstatu maiņa par laulībā stāšanās vecumu. Rietumeiropā, arī citur pasaulē, cilvēki stājas laulībā nedaudz sociāli nobrieduši. Tas periods, kad laulībā stājas, nerēķinoties ar saviem spēkiem, bet to darīja galvenokārt, ņemot vērā vecāku materiālās iespējas palīdzēt jaunajām ģimenēm, liekas, pagājis. Tas tad arī daudzus attur no steigas pēc iespējas agrāk stāties laulībā.

Ja realizēsies prognozes, tad var iznākt, ka 1994. - 1995. gadā salīdzinājumā ar 1990. gadu laulībā ik gadu stāsies par 10 tūkst. pāru vai par 45 procentu punktiem mazāk.

Šķiršanās intensitāte kāpj

Šķirušos skaits un šķiršanās intensitāte Latvijā pēc Otrā Pasaules kara saglabājusies augsta. Citu valstu vidū Latvija visus šos pēckara gadus "izcēlusies" ar to. 80. gados Latvijā ik gadu šķirās ap 10 - 11 tūkst. pāru vai ap 4,0 - 4,5 pāru uz katriem 1000 iedzīvotājiem.

Statistikas dati rāda, ka pāri par 1/3 laulību tiek noslēgti starp dažādu etnosu cilvēkiem. Latvieši jauktās laulībās stājas mazāk (ap 20 procentiem). Tomēr tieši jauktās laulības ir nedaudz nenoturīgākas par viena etnosa laulībām.

1991. - 1992. gadā jau tā augstais šķirušos īpatsvars vēl paaugstinājās, laulību nestabilitāte vēl vairāk pieauga. Daļēji to var izskaidrot ar to, ka, veidojot iedzīvotāju reģistru, tika precizēti arī dati par faktisko ģimenes stāvokli, tādēļ tika juridiski noformēta daudz iepriekšējos gados izirušo laulību šķiršana. Sava nozīme bija arī tam, ka ar 1993. gada 1. septembri tika atjaunots 1937. gada Civillikums, kas laulības šķiršanas procesu sarežģī (laulības šķir tikai tiesa). Cilvēki steigās izmantot atvieglotas laulības šķiršanas procedūras noteikumus. Abu šo faktoru darbības rezultātā laulībā sastāvošo skaits samazinās.

Izmaiņas šķirto laulību skaitā Latvijā pēdējos gados raksturolas 5. tabulā.

5. tabulā
Šķirtās laulības pēc bijušā vira tautības

Gadi	Skaitis	%	no tām			
			latvieši		krievi	
			skaitis	%	skaitis	%
1990	10783	100	4313	100	4448	100
1991	11070	103	4337	101	4669	105
1992	14553	135	6324	147	5932	133
1993	10278	95	4490	104	4089	92
1994	10000	93	4500	104	4300	97
(prognoze)						
1995	10000	93	4600	107	4200	94
(prognoze)						

Šķirto laulību pēdējos gados paaugstinājās kā valsti kopumā, tā lielākajiem etnosiem. Taču, neskatoties uz to, latviešu īpatsvars šķirto laulību kopskaitā valsti kopumā ir krietni zemāks nekā to īpatsvars visu te dzīvojošo skaitā. 1990. - 1991. gadā no visiem laulību šķirušajiem latvieši veidoja 39 - 40%, 1992. gadā tie sastādīja 43,5% no visiem valsti laulību šķirušajiem.

Šķirušos skaits auga arī krievu vidū, t.sk. 1992. gadā - par trešdaļu. Toties to īpatsvars pēdējos gados nemainījās (41%). Tas ir augstāks par Latvijā dzīvojošo krievu īpatsvaru (34%). Izņemot 1992. gadu, izšķirto no krievu tautības iedzīvotājiem sastāvējušo laulību skaits valsti ir pats lielākais starp citiem etnosiem.

Tuvākajos gados, mūsaprāt, var sagaidīt šķiršanās "buma" krišanos. Prognozējam, ka jau tuvākajos gados cilvēki sāks nopietnāk skatīties uz ģimeni. To var veicināt arī sabiedriski ekonomiskās situācijas nokārtošanās.

Šķiras pārāk daudzi

Katoļticība kategoriski iestājas pret noslēgto laulību šķiršanu. Luterticība šajā ziņā nav tik kategoriska. Pat luterticīgajā Latvijā (Latgalē bija pārsvarā katoļticība) pirmskara periodā šķiršanās bija rets izņēmums, ko nosodīja ne tikai baznīca, bet arī sabiedrība.

Latvijā 80. gados šķiršanos līmenis bija ap 50%, rēķinot pret gadā noslēgto laulību skaitu. To gan atzina par augstu (vienu no augstākajiem pasaulē), taču raudzījās uz šādu parādību visai liberāli, neiejaucās ģimenes iekšējās lietās. Taču šāds "liberālisms" labi raksturo sabiedrības morālo stāju, arī cilvēku attieksmi pret ģimenes statusu kā tādu.

Ja dabiskās kustības rezultējošais rādītājs ir dabiskais pieaugums (samazinājums), tad laulību stabilitātes rādītājs ir attiecība starp gada laikā izšķirtajām laulībām, rēķinot uz 100 noslēgtajām laulībām, t.i. šķiršanās pakāpe.

Latvijā patreizējā periodā šķiršanās pakāpe ir augsta (skat. 6. tabulu).
6. tabula

Šķiršanās pakāpe
(šķiršanās uz 100 noslēgtām laulībām)

Gadi	Skaitis	%	no tā			
			latvieši		krievi	
			skaitis	%	skaitis	%
1990	46	100	38	100	54	100
1991	50	109	39	103	60	111
1992	77	167	67	176	90	167
1993	70	152	58	153	84	156
1994	91	198	76	200	107	198
(prognoze)						
1995	92	200	84	220	110	205
(prognoze)						

Lai gan šķiršanās pakāpe aug abiem lielākajiem etnosiem, latviešiem pat straujāk nekā krieviem, tomēr krieviem tā ir krietni augstāka nekā latviešiem. Tas, ka šķiršanos pāru skaits gadā daudz neatpaliek no laulāto pāru skaita, liecina par ļoti zemu laulību stabilitāti. Tas ir arī apliecinājums visas sabiedrības nestabilitātei, nenokārtotībai sabiedrības iekšienē. Konkrētu izpausmi tas parāda lielajā ģimenes nestabilitātē, kā arī liecina par cilvēku attieksmi pret sev tuvākajiem: laulāto draugu, bērniem, citiem tuviniekiem.

Par morālās degradācijas gaitu liecina sekojošais: 1938.-1939. gadā uz katrām gadā 100 noslēgtajām laulībām izšķīra 10 - 11 laulības, 80. gados tādu bija ap 50, bet 1993. gadā - 77 pāri, krieviem pat 81 pāris.

Nav perspektīvas sabiedrībai, kurā vairāk mirst nekā dzimst, vairāk šķiras nekā precas. Velti gaidīt, ka te visu sakārtos "augšās". Tautai pašai jāatrod spēks, lai izdzīvotu kā fiziski tā garīgi. Protams, lielu atbalstu šajā ziņā var sniegt gan Saelma, gan valdība, gan inteliģence, kas aicinātu tautu atjēgties, kamēr vēl nav noticis nelabojamais. Esam pārāk maza tauta, lai ilgu laiku varētu izturēt tādus demogrāfiskos satricinājumus.

Iebraukušo skaits samazinās

Latvijā pirmskara laikā no ārzemēm cilvēki iebrauca maz, drīzāk no tās brauca projām (piem.: vācieši 1939. - 1940. gadā). Taču pēc kara 45 gadu garumā Latvijā katru gadu iebrauca uz pastāvīgu dzīvi vairāki desmiti tūkstoši citu etnosu cilvēku.

Pēckara perioda traģēdija bija tajā apstākli, ka demogrāfi savās publikācijās šo masveida migrāciju uzskatīja kā pašu par sevi saprotamu, nenovēršamu procesu, nedrīkstēja pret tādu būtībā amorālu, parādību publiski iebilst.

Ta gad katram domājošam un saprotošam cilvēkam ir skaidrs, ka masveida regulāra svešautiešu, g. k. krievu apzināta ieludināšana Latvijā un citur ārpus Krievijas bija plānveidīgs proc. ss. Vēl nedaudz gadu un latvieši savā etniskajā teritorijā būtu n. a. zākumā kā vairākās citās nekrievu etniskajās teritorijās tas jau noticis.

Beidzot iebraukušo skaits no aizrobežas sarucis turpat līdz minimumam. Tā nav nekāda ārkārtas situācija, bet gan normāla parādība, kas raksturīga jebkurai nacionālai valstij. Taču 90. gadu sākumā tas bija samērā negaidīts pavērsiens.

Samērā jūtīga politisko un saimniecisko notikumu fiksētāja ir starpvalstu migrācija. Latvijā starpvalstu migrācija norisinās izteikti selektīvi. Kā jau tas bijis visus pēdējos 50 gadus, latvieši starpvalstu migrācijā piedalās samērā neaktīvi. Pretējo var teikt par cittautiešu piedalīšanos Latvijas starpvalstu migrācijas procesos.

Jebkurš demogrāfiskais process sastāv no divām pretējos virzienos ejošām parādībām. Tāda ir dzimstība un mirstība, laulības un šķiršanās. Arī migrācija veidojas no valsti iebraukušajiem un no tās izbraukušajiem. Katrai no šīm sastāvdaļām ir sava loma un uzdevumi.

Impērijas sastāvā raksturīga bija ikgadējā imigrācija (iebraukšana) no austrumteritorijām 35 - 39 tūkst. cilvēku. Tā var teikt bija ikgadējā iebraukušo "norma".

Ar Neatkarības deklarācijas pasludināšanu jau Trešajai atmodai sākoties iebraukušo skaits ar katru gadu strauji samazinājās. Šis process redzams 7. tabulā.

7. tabula

Imigrācija Latvijā		
Gadi	Skaitis	%
1990	17016	100
1991	14684	86
1992	6190	35
1993	4114	24
1994 (progn.)	2500	15
1995 (progn.)	2200	13

1994. gadā var sagaidīt, ka agrāko 30 un vairāk tūkstošu cilvēku vietā iebrauks mazāk par 3 tūkstošiem cilvēku. Latviešu starp iebraucējiem maz bija līdz šim, maz viņus var gaidīt arī turpmāk. Šo latviešu atgriešanās procesu no austrumiem un rietumiem varētu paātrināt attiecīgā likumdošana, starpvalstu nolīgumi un zināmu privilēģiju piešķiršana (zemes iedalīšana, mājuvietu ierādīšana u.c.). Par latviešu atgriešanos tēvzemē vajag domāt un attiecīgi rīkoties daudz aktīvāk nekā tas noticis līdz šim. Īpašu stimulu šim procesam var piedot krievu armijas aiziešana, demobilizēto armijas virsnieku un viņu ģimenes locekļu, daudzo pēckara laikā šeit sabraukušo došanās projām. Jz savām etniskajām teritorijām.

Sākas masveida reemigrācija

Masveida imigrāciju Latvijā nomaina masveida reemigrācija, t.i. atgriešanās mājup.

Visus pēckara gadus cilvēki intensīvi iebrauca uz pastāvīgu dzīvi Latvijā. Tikpat intensīvi tagad no tās sāk aizbraukt. Aizbrauca no Latvijas arī agrāk, taču aizbraucēju vietā "iecaļoja" vēl lielāks cilvēku skaits. Tagad šī procesa virziens mainījies uz pretējo. Šis process ir sācies, bet kā tas turpināsies, it sevišķi - cik lielā apjomā ik gadu - to prognozēt pagrūti. Daļa no iespējamajiem reemigrantiem nav gatavi pateikt kā viņi turpmāk rīkosies. Tas pat nav tik daudz atkarīgs no viņu pašu vēlnes palikt te vai nepalikt, kā iespējamiem apstākļiem šeit turpmāk dzīvo un situācijas viņu etniskajā zemē, valstī. Liekas, jaunās neatkarīgās valstis, kas radās uz bijušās impērijas drupām, izteikušas visai vāju vēlni sagaidīt savus tautiešus atpakaļ mājās.

Lai kā tas arī nebūtu, aizbraukšana no Latvijas sākusies. Pagaidām tā notiek samērā stiniski, nekoordinēti.

Izbraukušo skaits no Latvijas robežās ap 25 tūkst. cilvēku bija vērojams arī iepriekšējos gados. Straujš izbraukušo skaita lēciens (pieaugums vairāk nekā divkārtīgs) notika 1992. gadā (skat. 8. tabulu).

8. tabula

Emigrācija no Latvijas

Gadi	Skaitis	%
1990	25400	100
1991	25480	100
1992	53130	209
1993	31998	126
1994 (progn.)	24000	94
1995 (progn.)	23000	91

Aizbraukušo (brīvprātīgo repatriantu) skaits, kaut arī tas nedaudz piebremzējās (pret 1992.- 1993. gadu) nav mazais arī 1994. gada pirmajā ceturksnī. Daļēji to var izskaidrot ar to, ka Krievijā dzīve ir sliktāka nekā šeit un arī ir uzsākto sertifikātu izsniegšanu par Latvijā nodzīvoto laiku.

Daudz kas arī atkarīgs no viņu etnosko teritoriju nostājas pret saviem tautiešiem.

Aizbraukušo skaitu lielā mērā var ietekmēt tas, ko varēs darīt tie desmiti tūkstošu lielajos valsts uzņēmumos strādājošo (vai kas vēl uzskata, ka viņi tur strādā), ja šo uzņēmumu darbība vai nu apstāsies pilnīgi, vai tur strādājošo skaits tiks būtiski samazināts. Ja šeit darba perspektīvas nebūs, nāksies enerģiskāk apsvērt jautājumu par pārcelšanos dzīvot uz citurieni.

Šajā nenoteiktajā situācijā, kādā tagad atrodas pēckara imigranti, strikti prognozēt viņu turpmāko atrašanos Latvijā vai arī aizbraukšanu no tās var tikai orientējoši. Šajā ziņā pavērsieni var būt diezgan krasi gan uz vienu, gan otru pusi. Tāpēc arī prognoze aizbraukušo skaitam tuvākajā perspektīvā ļoti rezervēta. Ticamāka šo procesu stihiska norise (tādi tie bija arī imigrācijas uzplūdu laikā), nekā strikti ieprogrammēta norise.

Demogrāfijā neiztikt bez prognozēm arī šādās "neprognozējamās" situācijās un tādos "nepateicīgos" demogrāfijas procesos kā migrācija.

Vairāk aizbrauc kā iebrauc

Visus pēckara gadus iebraucēju liels pārsvars pār aizbraucējiem bija galvenais Latvijas iedzīvotāju skaita palielinātājs kā Latvijā kopumā, tā it sevišķi Rīgā un citās lielajās pilsētās. Pilsētas auga turpat vienīgi uz iebraucēju (migrantu) rēķina. Tas nereti deva pāri par pusi no visa Latvijas iedzīvotāju skaita pieauguma.

Liekas, ka arī šajā ziņā impērijas vadošie spēki pārrēķinājās (kā daudzās jomās). Masveida imigrācija Latvijā un arī Baltijā kopumā bija viens no svarīgākajiem, ja ne pats noteicošais, tautas atmodu rosinošajiem faktoriem. Baltieši šādu neslēptu kolonizāciju, tautas pārkrievošanas centienus vairs nevarēja paciest.

Vai atmodas procesi būtu norisinājušies savādāk, ja nenoritētu tik intensīva imigrācija, grūti pateikt. Taču tas, ka migrantu plūsmas bija tik apjomīgas, lielā mērā paātrināja atmodas norisi (Jaunais rada labo - paradoks, bet reāls). Tagad notiek pretējais - notiek atplūdi. Šo procesu vēro arī tie esošie cittautieši. Kā tas viņus ietekmēs? Aizbraukšanas process sācies. Kā tas turpināsies?

Migrācijas rezultāts (iebraukušo - izbraukušo starpība) veido pieaugumu vai samazinājumu. Pirms neatkarības atgūšanas Latvijā uz migrācijas rēķina iedzīvotāju skaits pieauga par 15 tūkst. cilvēku gadā.

Neatkarības apstākļos iezīmējās pretējais process: iedzīvotāju skaits valsti uz šī faktora rēķina samazinās. Pie tam šim procesam vērojams paātrinājums (skat.9. tabulu).

9. tabula

Migrācijas pieaugums, samazinājums

Gadi	Skaits	%	no tā			
			latvieši		krievi	
			skaits	%	skaits	%
1990	-8384	100	574	100	-2606	100
1991	-10796	-129	419	73	-5394	-207
1992	-46940	-560	50	9	-27482	-1055
1993	-27884	-333	382	67	-17762	-682
1994	-21500	-256	80	14	-13000	-499
(prognoze)						
1995	-20800	-248	156	26	-12000	-460
(prognoze)						

1992. gadā pret 1990. gadu Latvijā negatīvais migrācijas saldo palielinājās 5,6 reizes. Tas ir kopējais rezultāts. Latvieši tajā tikpat kā nepiedalījās (1992. gadā tie sastādīja - 50 cilvēkus). Turpreti krievu tautības iedzīvotāju reemigrācijas tīrais rezultāts 1992. gadā pret 1990. gadu palielinājās desmitkārt: no -2,6 tūkstošiem līdz -27,5 tūkst.cilv.).

Ņemot vērā pieejamos statistiskos datus par 1993. gadu redzam, ka salīdzinājumā ar 1992. gadu negatīvais mehāniskais saldo nedaudz samazinājies. Taču sagaidāms, ka arī turpmākajos gados negatīvs saldo (aizbraukušo skaits lielāks nekā Latvijā uz pastāvīgu dzīvi ieradušos skaits) saglabāsies. Kā to vērtēt?

Tagadējais lielais ciltautiešu īpatsvars Latvijā kopumā un 7 lielākajās pilsētās, kur ciltautiešu ir vairāk nekā latviešu, rada etnisko spriedzi. Tā rodas ne jau latviešu dēļ, bet gan neskaidrās situācijas dēļ (varēs palikt te, vai labāk tomēr braukt projām). Ciltautiešu negatīvs migrācijas saldo samazina to cilvēku skaitu, kuri te jūtas nedroši par savu nākotni, tās izredzēm.

Ne jau visi te esošie ciltautieši aizbrauks. Palicēji, cerams, ieklausies savu etnisko minoritāšu sastāvā un Latvijas valsts viņiem nodrošinās vispārpieņemtās cilvēktiesības un brīvības. Tāda situācija Latvijā nav jauna. Tāda tā bija starpkaru periodā. Tad nezināja nacionālās pretrunas. Visas te dzīvojošās nācijas bija Latvijas patrioti, visi prata un runāja latviski.

Izmaiņās iedzīvotāju kopskaits

Kā zināms, tad iedzīvotāju dabiskās kustības un migrācijas rezultātā valsti mainās iedzīvotāju skaits. Tā Latvijā 80. gados (1980. - 1990.) ikgadējais iedzīvotāju skaita pieaugums sastādīja 16,5 tūkst. cilvēku.

Jau ar 1990. gadu stāvoklis krasi izmainījās. Ikgadējā stabilā migrācijas pieauguma vietā nāca samazinājums (daļēji arī dabiskais). Tā rezultātā Latvijas iedzīvotāju skaits sāka samazināties.

Neraugoties uz zinānu iedzīvotāju skaita samazināšanos 90. gadu sākumā, tas lielais iedzīvotāju daudzums, kas nācis klāt pēckara gados, sevišķi imigrācijas dēļ, tagad izlīdzināms grūti.

Dati par iedzīvotāju skaita izmaiņām Latvijā doti 10. tabulā.

10. tabula
iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā

Gadi	Skaitis	%	no tā			
			latvieši		krievi	
			skaitis	%	skaitis	%
1990	-5078	100	2120	100	-1699	100
1991	-10912	-215	729	34	-5939	-350
1992	-50791	-1000	-534	-25	-30015	-1767
1993	-40322	-794	-4047	-191	-23161	-1363
1994	-37000	-729	-6410	-302	-19100	-1124
(prognoze)						
1995	-37800	-744	-6850	-323	-18400	-1083
(prognoze)						

Latviešu "devums" iedzīvotāju kopējā skaita izmaiņās pēdējos gados nav visai ievērojams. Tas gan dod pieaugumu, gan samazinājumu bez noteiktas tendences.

Krievu skaits Latvijā tagad, neatkarības gados samazinās. Kaut arī šī samazināšanās nav pārāk liela, tā ir augoša. Pie tam krievu daļa visā samazinājuma apjomā saglabājas progresējoša. Ja 1990. gadā no visa Latvijas iedzīvotāju skaita samazinājuma krievi veidoja 1/5 daļu, tad, 1991. gadā jau pusi, bet 1992. gadā turpat 2/3 no visa samazinājuma. Tas nepārsteidz, jo no visiem pēckara periodā Latvijā iebraukušajiem krievi veidoja noteicošo daļu.

Pirms apskats tiek pabeigts, jāsniedz trīs paskaidrojumi.

1) Straujās demogrāfiskās pārmaiņas Latvijā nenotika ar neatkarības atgūšanu un tās notika ne tikai Latvijā vien.

Demogrāfiskās pārmaiņas sākās ar Impērijas sabrukuma sākumu praktiski visās komunisma ideoloģijai pakļautajās teritorijās: PSRS un Austrumeiropas valstīs. Baltijā to sākumu iezīmēja tautu atmodas kustības. Tāpēc arī demogrāfisko pārmaiņu sākšanos vismaz Latvija var datēt samērā precīzi, ar 1988. gadu. Pie tam šīs pārmaiņas aptvēra visus galvenos demogrāfiskos procesus.

Ja demogrāfiskās pārmaiņas neatkarīgajā Latvijā salīdzinām ar 1990. gadu - gadu pirms oficiālās neatkarības pasludināšanas, gadu, kad pieņēma Neatkarības deklarāciju, tad izmaiņas iezīmējās šādi: (1990. gads pret 1987. gadu) samazinājās dzimstība par 10, dabiskais pieaugums par 69 procentu punktiem, laulības samazinājās par 7 procentu punktiem, migrācijas pieaugums bija normānijies ar samazinājumu, notikušas citas demogrāfiskās izmaiņas. Neatkarības atjaunošanās Latvijā šo procesu attīstību tikai paātrināja un padziļināja.

2) Pēdējos gados demogrāfisko procesu izmaiņas būtiski ietekmējusi ekonomiskā lejupslide, dzīves līmeņa krišanās. Var jautātkāds sakars ekonomikā ar demogrāfiskajiem procesiem?

Lai cik divaini no pirmā acu uzmetiena tas arī neizliktos, katrs demogrāfiskais process saistīts ar samērā lieliem izdevumiem, kā tagad pieņemts teikt: maksā naudu. Jo rocība knapāka, jo vairāk jādomā, bez kā var iztikt, kur var iekonomēt.

Pirms cilvēks dodas laulībā, uzsāk jaunu dzīvi, pirms piedzimst bērns, jādomā, vai šos izdevumus (un ne mazos) varēs segt. Izdevumus prasa arī pārcelšanās uz jaunu dzīvesvietu, migrācija, arī šķiršanās un bērns nav bez izdevumiem.

Pašreizējās šaurās rocības apstākļos, kad lielākai daļai cilvēku turpat visi ienākumi (ja tādi ir) aiziet pārtikai, dzīvokļa samaksai, neatliekamajiem pakalpojumiem, pirms stāties laulībā, domāt par ģimenes paplašināšanu, jāapsver visi par un pret. Ne velti pašreizējos ierobežoto iespēju apstākļos bieži vien laulības un bērnu piedzimšanu atliek. Tās ir lietas, ko var "plānot".

Taču ir tādas demogrāfiskās parādības, ko iepriekš paredzēt nevar (mirstība) vai arī nevar atlikt (šķiršanās, migrācija), lai cik tas arī izdevumus ņem prasa.

Kā to rāda pēdējo gadu demogrāfisko procesu izmaiņas Latvijā, tad atliekamo un plānojamo demogrāfisko procesu skaits samazinājās (laulības, dzimstība), kamēr steidzamo, neatliekamo skaits pieauga (šķiršanās, aizbraukšana, mirstība).

Tas rāda, ka arī pieaugošas dārdzības un nelielo ienākumu apstākļos ir demogrāfiskie izdevumi, kuriem līdzekļi jāatrod, un ir izdevumi, ar kuriem var pagaidīt. Tāda ir realitāte, ar kuru jārēķinās. To veido katrs atsevišķs cilvēks, ģimene. Taču valstij, nācijai ir savas intereses, kuru nodrošināšanai tai jāatrod iespēja arī tad, kad cilvēkam, ģimenei tās ir atliekamas, bet valsts vajadzībām tās atlikt nedrīkst. Šo abu pušu intereses jāsavieno, lai valsts no tā neciestu.

3) Demogrāfiskās prognozes dotas tikai 1994.- 1995. gadam. Faktiskie un prognozējamie dati rāda, ka uzsāktā tendence konsekventi turpinās visu apskatāmo periodu. Un kas būs pēc tā?

Ar zināmām atrunām var paredzēt, ka uzsāktie procesi 1994. gadā saglabāsies tajā pat virzienā, kā tas bija līdz tam. Apgalvot, ka arī turpmākajos gados nekās nemainīsies uz labo pusi, nozīmē prognozēt demogrāfisko katastrofu: daudz vairāk nomirs nekā piedzims, vairāk šķirsies nekā precēsies. Ar ko tas var beigties, iedomāties nav grūti, bet bāisi gan. Savukārt apgalvot, ka ar 1995. gadu, kā uz burvja nūjiņas mājienu, viss pavērsīsies uz labo pusi, arī pārāk nereāli, it sevišķi demogrāfijas jomā.

Ja 1994. - 1995. gadā Latvijā sāksies atveseļošanās ekonomiskā, drīz pēc tam varētu sākt stabilizēties arī demogrāfiskie procesi. Uz strauju pavērsienu uz labo pusi cerēt grūti, taču ar tālākās demogrāfiskās degradācijas izbeigšanos var rēķināties. Taču arī tas ir par maz, lai Latvija atkoptos. Jāmeklē un jāatrod papildus rezerves demogrāfiskajai atveseļošanai.

Daži nobeiguma secinājumi

Latvijā pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas notiek ne-labvēlīgas demogrāfisko procesu izmaiņas.

Latvija nav vienīgā valsts, tieši otrādi, tā šajā ziņā samērā sinhroni iekļaujas visu to valstu vidū, kurās sabruka komunistiskie režīmi. Līdzīgi procesi norisinās arī bijušajās PSRS teritorijās, tagadējās neatkarīgajās valstīs, kā arī Austrumeiropas valstīs. Taču tas lai nav ne mierinājums ne aizbildinājums, ne padošanās "kopējam liktenim".

Beidzoties impērijas žņaugiem, centralizētai ekonomikas vadībai, pārejot uz saimniekošanu tirgus ekonomiskos apstākļos, nevarēja izbēgt politiskās, finansu, saimnieciskās krīzes joslā. Tā tas bija arī citās, mums līdzīgos apstākļos esošajās postkomunistiskajās valstīs.

Taču tagad Latvijā politiskās, finansu, saimnieciskās pārejas periods ielet nobeiguma fāzē, dzīve pamazām normalizējas, levēlēta Saeima, izveidots Ministru kabinets, pārvarēta hiperinflācija, nostabilizējas finanses, funkcionē nacionālā valūta, tā ir samērā stabila.

Tas rada priekšnoteikumus demogrāfiskās depresijas pārvarēšanai. Taču, kā parāda galveno demogrāfisko procesu norise Latvijā, vēl nekas neliecina par "nāves punkta" pārvarēšanu, par demogrāfiskās atveseļošanās sākšanos.

Protams, demogrāfiskā situācija Latvijā ir varbūt pati sarežģītākā citu postsoviālisma valstu vidū. Nevienā citā Eiropas, arī bijušās PSRS teritorijās, pēckara laikā netika iepludināti tik daudz cilvēku, kā tas notika Latvijā.

Pāreja no totalitārās sistēmas uz demokrātisku attīstību nav viegla arī pamattautas cilvēkiem, taču kā savu politisko (arī morālo) sagrāvi to pārdzīvo šeit pēckara iebraucēji. Krievu tautības iedzīvotāju demogrāfiskās norises vairāk kā vārdi vai jebkura cita liecība raksturo pēckara iebraucēju nolemības sajūtu.

Tajā pat laikā nedrīkst atstāt pašplūsmē pamattautas demogrāfisko procesu norises. Ja citu etnosu demogrāfiskā depresija var tikt kompensēta ar labvēlīgiem demogrāfiskajiem procesiem viņu vēsturiskajās etniskajās teritorijās, tad latviešus no demogrāfiskās katastrofas citas pasaules valstis glābt nevar.

Jāsāk enerģiski rīkoties, lai izietu no radušās demogrāfiskās ieplakas. Vispirms jāveic nepieciešamie pasākumi.

Saeimai un Ministru kabinetam jāizveido speciālistu grupa (demogrāfi, mediķi, juristi, sociologi, etnogrāfi, ģeogrāfi u.c.), kas sagatavotu attiecīgus likumdošanas aktu projektus, tiesiskus normatīvus un veiktu organizatoriskos pasākumus.

Ar to, ka Latvijas demogrāfiskā situācija nav labvēlīga pamattautas normālai attīstībai, esam pieraduši jau visus pēdējos 50 gadus. Taču samierināties ar to arī tagad, kad jāveido jaunā neatkarīgā Latvijas valsts, būtu vairāk kā nepiedodami tautas nākotnes vārdā.

Vajadzību jaunajai valstij ir daudz. Ne visas vajadzības varam nodrošināt tādā apjomā kā tas būtu nepieciešams normālai, civilizētai valstij. Tas arī jāsaprot. Taču, ja nevar panākt pamattautas palielināšanos ar dabisko pieaugumu, paaudžu normālu nomaiņu, vecumsastāva atjaunošanos, tad tādas nelielas tautas kā latvieši, eksistence ie apdraudēta. Nerūpējoties par tautas nākotni (tīri fiziskā, eksistences nozīmē), bet domājot tikai par oļiem, iespējams, labi domātiem ideāliem, var labākā gadījumā nomierināt aizejošās paaudzes.

Gādāt par latviešu tautas izdzīvošanu nākotnē, nozīmē rūpēties par tās saglabāšanos tagadnē. To var tikai, valstiski stimulējot jaundzimušo skaita palielināšanos un uzlabojot ar to saistīto visu pārējo demogrāfisko procesu norisi.

Literatūras saraksts

1. Bruno Mežgailis. Demogrāfiskā lūzuma norise Latvijā. Rīga, 1993.
2. Bruno Mežgailis. Demogrāfiskie procesi pārejas periodā. Rīga, 1993.
3. Bruno Mežgailis. Demogrāfiskie procesi Latvijā un citur Eiropā. Rīga, 1993.
4. Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1990. gadā. Statistikas biļetēns. Rīga, 1991.
5. Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1991. gadā. Statistikas biļetēns. Rīga, 1992.
6. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1992., Rīga, 1993.

SATURS

Ievadam	1
Priekšvārds	2
Dzimstība krasi samazinās	4
Mirušo skaits palielinās	5
Samazinājums nomaina pieaugumu	7
Laulībā stājas mazāk	8
Šķiršanās intensitāte kāpj	9
Šķiras pārāk daudzi	10
Iebraukušo skaits samazinās	11
Sākas masveida rēemigrācija	12
Vairāk aizbrauc kā iebrauc	13
Izmainās iedzīvotāju kopskaits	14
Daži nobeiguma secinājumi	16
Literatūras saraksts	18

Bruno Mežgale, Uldis Ušackis

Demogrāfiskie procesi un to prognozes atjaunotā neatkarīgā Latvijā

Latviešu valodā. Par izdevumu atbildīgs Jānis Linde. Parakstīts iespiešanai 24.08.

1994.g.

Pasūtījuma Nr. 14127.

Papīra Nr. 3.

sešp. l. 13. Uzsk. g. d. r. P. 0,9.

Formāts 60x84/16

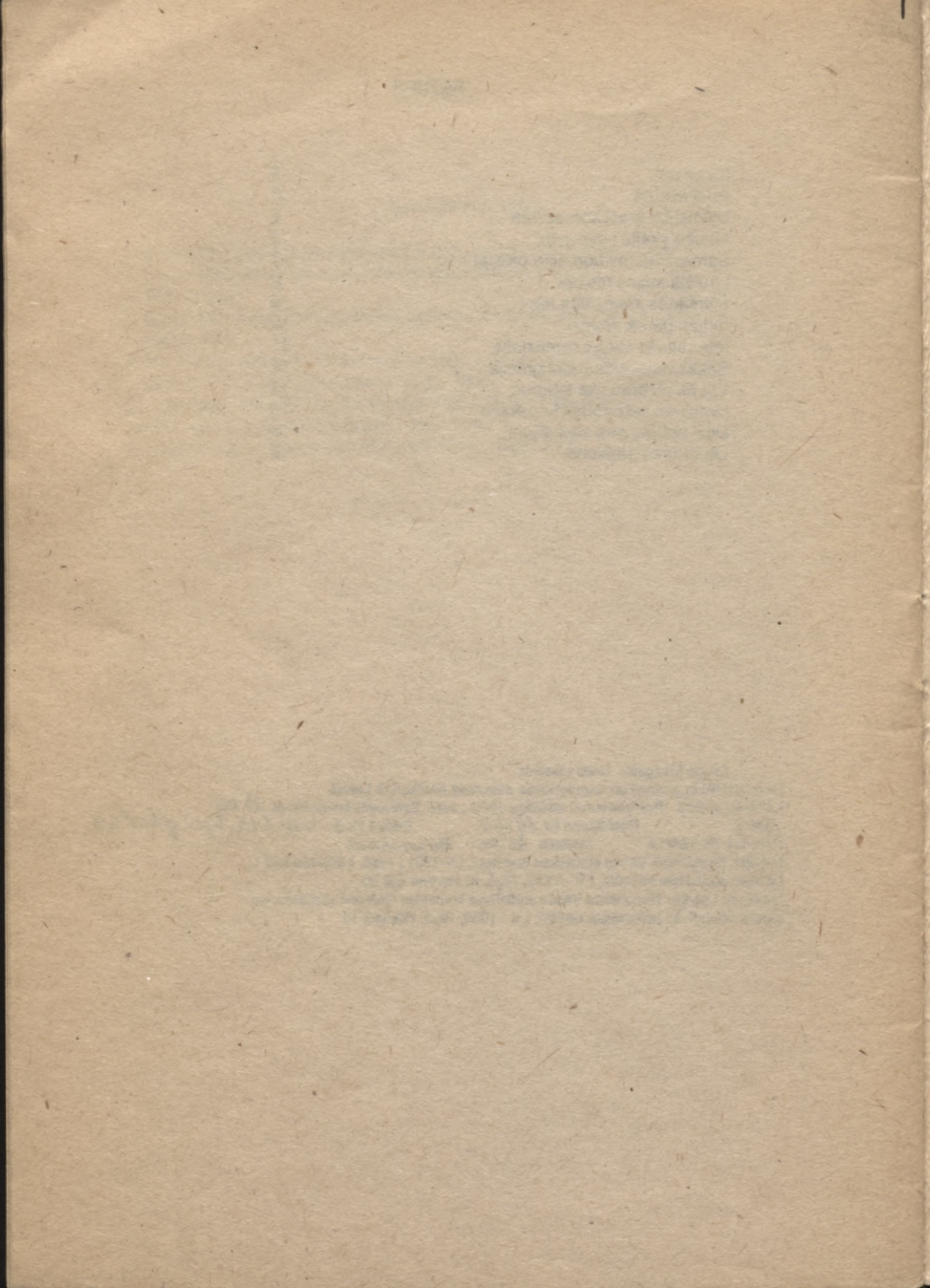
Metiens 45 eka. *Bezmanāms.*

Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, LV-1301, Rīgā, Lāčplēša ielā 1.

Latvijas statistikas institūts, LV - 1739, Rīgā, Kr. Barona ielā 30.

Iespiests Latvijas Republikas Valsts statistikas komitejas Galvenā akatlošanas

centra operatīvās poligrāfijas nodaļā, LV - 1050, Rīgā, Pils ielā 12.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305065428

Bismarck
40.40

Kontrol Bismarck

94-9
┌ 81